

O knize nobelistky Annie Ernauxové

Vzpomínat na sebe samu

Francouzská spisovatelka Annie Ernauxová získala Nobelovu cenu za literaturu v roce 2022.

Foto Profimedia.cz

Apolena Rychlíková

Francouzská nobelistka **Annie Ernauxová** vstoupila do širšího českého literárního povědomí teprve nedávno. A to přesto, že patří k nejzásadnějším postavám poválečné evropské literatury. V knize *Roky*, kterou česky vydalo nakladatelství Host roku 2022, se autorka představila coby horečnatá vypravěčka znalá historie, politiky i popkultury. V takřka genericky uchopené naráci na sebe Ernauxová v touze zaznamenat vlastní život vršila vzpomínky na vše, co jí kdy přišlo do cesty.

„Všechny obrazy jednou zmizí,“ píše na úvod *Roků*. „Zachytit něco z času, v němž už nebudeme,“ touží v jejím závěru. A ve své nově přeložené knize *Paměť dívky* (přeložil Tomáš Havel, Host 2023) ukazuje, že právě tohle umí nejlépe.

Paměť dívky potvrzuje, že primárním nástrojem psaní Annie Ernauxové je paměť. Vzpomínky, jejich proměna v čas, snaha je alespoň na chvíli uchopit, zachytět, promyslet – a pak propustit na svobodu. Zatímco *Roky* jsou charakteristické nepřetržitým proudem slov, která se na nic neptají a o ničem nepochybují, *Paměť dívky* je jiná: dekonstruuje a tápá. A naplno tak odhaluje, jak těžké je vzpomínat, jací jsme kdysi byli a hlavně proč.

Těžištěm románu je skoro investigativní pátrání po sobě samé. Ernauxová vše staví do let 1958 až 1960, do období, kdy jako mladá dívka procházela procesem sebeurčení a emancipace. Vše, co se tehdy odehrávalo, je současnému autorčinu já natolik vzdálené, že o dívce, jejíž peripetie popisuje, nedokáže mluvit jinak než ve třetí osobě. Stává se sama sobě postavou. Právě tohle napětí mezi tím, kým jsme nyní, a tím, kým jsme byli, je ústředním motivem knihy a autorka ho nechává splynout nejen s obsahem, ale právě i s formou.

Ernauxová svůj život nejen rekonstruuje, ale zároveň komentuje, což dává kontrastu mezi oběma polohami v jejím psaní ještě více vyniknout. Strhává i nás čtenáře a čtenářky do stopování vlastní minulosti a rovnou nám dává klíč, jak ji číst. Autorka není doslovná ani návodná, je přemýšlivá. A to přestože, jak sama

píše, chtěla na onu dívku zapomenout. Jenže to nešlo. Vynořovala se v jejím životě jako stín, jako vzpomínka, kterou nelze vytěsnit. A dělo se to tak dlouho, až se Ernauxová rozhodla se s ní vypořádat.

Na táboře

První část knihy se zaměřuje na léto 1958, kdy se dívka vydává na tábor. Je plná očekávání: v prvním delším čase mimo svou maloměstskou rodinu vidí šanci na přerod v ženu, nebo alespoň v to, co má s ženstvím v té době spojené.

„Matka ji odjakživa držela dál od chlapců, jako by to byli čerti. Od třinácti o nich nepřestává snít.“

Ernauxová svou knihou vytváří něco jako kolektivní paměť většiny dívek

Ernauxová sice píše o sobě, ale přitom se v oně „dívce z roku 58“ nepoznává, neustále se pozastavuje nad jejím chováním a s až obsesivní přísností ji kritizuje. Je na sebe tvrdá, a to i proto, že dnes může. Přes všechna zranění, kterými si v křehkém a náročném věku prošla, své osobní hodnoty s odstupem a ironií, ale i s pochopením a životní erudicí, ke které jí dopomohly – mimo jiné – všechny vlny feminismu, jež coby veřejná intelektuálka za svůj život prožila.

Dívka zoufale touží po ztrátě panenství, zároveň si s tímto okamžikem spojuje lásku, nikoli jen instrumentální sex. Naráží však na hranice nelitostného patriarchy. Hrdinka toužící po přijetí – nejenom tělesném – se stává obětí nezájmu i zneužívání. Vstupuje do mladických her, kde jsou karty jasně rozdané. Ženy jsou objekty, a zároveň spolu soupeři, muži jsou lovci, jejichž posláním je získat od žen co nejvíce. Solidarita, vzájemnost, pochopení pro obavy, strach ze selhání nebo snad stud – nic z toho neexistuje. Tady je každý sám za sebe a jakékoli zaškokbrtnutí se třesá společenským výsměchem a šikanou.

Interakce s muži představuje pro hrdinku zátěž. Není na jejich přítomnost zvyklá, a tak propadá „pouličnímu hecování“, jak to sama nazývá. Když ji na prvním večírku osloví táborový vedoucí, nezaváhá.

„Od okamžiku, kdy ji vyzval k tanci, udělala vše, co jí řekl.“

O aktu, který následuje, nedokáže ani dnes Ernauxová přemýšlet jako o násilí. Tak to prostě bylo.

Ponížení, kterého se hrdince dostane, v ní spustí pochopitelný mechanismus: snahu dokázat, že je jí to všechno jedno. Demonstrativně putuje od jednoho muže ke druhému, aby svou „lásku“ zaujala. Aby mu dala najevo, že jí nezlomil. Nikdy nezažije orgasmus. O ni totiž nejde. Odosobnila se. Když jí jeden chlapec řekne, že ji miluje, vysměje se mu. Muže totiž vidí už jen jako predátory a sebe jako někoho, kdo hraje, že jí na tom nezáleží. Vnitřně ale tuší, že okolí všechno vnímá ještě úplně jinak. Dává se všanc, jakkoli si myslí, že třímá v rukou oště a vládne situaci. Nevládne: na to je její svět, stejně jako ten náš, pořád moc hierarchický a přísný.

„Uvědomuje si, že nemůže bojovat s představami, které si o ní udělali?“ ptá se Ernauxová sama sebe i nás čtenářů, když na okamžiky plné hanby, výsměchu a veřejného zostuzování na táboře vzpomíná.

Právo na sebeurčení

Ernauxová svou knihou vytváří něco jako kolektivní paměť většiny dívek. Chťe nechtě jsem si při čtení vybavila vlastní zkušenost: V autobuse na školní výlet se na sebe s kluky mačkáme na zadním sedadle. Jsem tady vzadu jediná holka. Jak taky jinak, na tom to všechno stojí. Není mi snad ani šestnáct a už cestou si dávám vodu s džusem. Tohle je moje pole, které chci mít pevně v rukou, pod kontrolou, kam nikoho nehodlám pouštět.

Když jsem o několik hodin později už hodně opilá, líbám se se spolužákem nejdříve v koupelně a pak přede všemi. Je to mocenský akt, který má potvrdit mé vlastní postavení ve třídě? Je to demonstrace nezávislosti? Nezávislosti na ostatních, na tom, co si o mně ostatní myslí? Je to radost z objevování sexuality a vztahů?

Funguje to, myslím si. Ale jen do rána. Než zjistím, že to, co já považuju za projev emancipace, vnímá okolí v lepším případě jako otravnou snahu na sebe strhnout pozornost. V tom horším jako důkaz, že jsem kurva. Mrzí mě to: vůbec by mě nenapadlo, že to takhle někdo může vnímat. A to je moje chyba.

Je nepřijemné dílo Ernauxové číst. Je precizní a ostrá, místy se sebou snad ani nemá soucit. Rozumí společenské dynamice patriarchy, ale chyby si neodpouští. Vidí rozpor v tom, kým jako dívka chtěla být – a kým v očích ostatních byla. Vidí i to, jak sama sebe obelhávala v naději, že bude jiná. Možná, že i jiná byla, ale právě to mohla být jedna z překážek jejího sebezpřijetí.

Je to její dnešní pozice, vědomí, jak sama říká, že už brzy přijde poslední kniha, co dává Ernauxové sílu k otevřenosti. Letní tábor, protkaný zklamáním i vzrušením, radostí i ponížením, obavami i radostmi. Další životní kroky, výzvy, formování vlastního já. Další hry a další přetvářky. Obsesivní přejídání, poruchy příjmu potravy. Zábava v podobě krádeží v obchodech.

A nad tím vším, nad všemi detaily, postřehy, fotkami a emocemi, se klene mravenčí práce dnešní Ernauxové, která ptívá důvody vlastních selhání a stejně zapáleně hledá i ty, kteří se jich spolu s ní dopouštěli. Prvního milence. Dávnou kamarádku, se kterou se živila jako au pair v Anglii. Místa, jež tvořila kulisy pro její tehdejší život.

Vrací se k nim jako detektiv, aby pak, na konci knihy, povolila uzdu samovolnému zapomínání. „Nejsem kulturně založená. Cenu pro mě má jen jedno: uchopit život a čas, pochopit a užívat si,“ píše v jednom ze svých deníkových záznamů z roku 1989. Ve své nové knize nám Annie Ernauxová tento přístup k životu demonstruje více než přesvědčivě.

Spolu s tíží i absurditou vzpomínek nám ale v *Paměti dívky* nabízí ještě něco dalšího: možnost kontroly nad tím, kým jsme byli, právo na vlastní výklad a vlastní uchopení našich životů. Právo na sebeurčení.

Autorka je dokumentaristka a publicistka.